

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΘΕΩΡΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΩΝ
ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α. ΑΓΙΟΣΟΦΙΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ • Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ •

1886

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ARISTOTELES'

ANSICHT

VON DEN ETHISCHEN UND INTELLECTUELLEN UNTERSCHIEDEN DER MENSCHEN

VON

PANAG. A. HAGIOSOPHITES

DOCTOR DER PHILOSOPHIE

ATHEN

DRUCK DER PALAMÉDES.

1886.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΘΕΩΡΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΩΝ
ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

ὑΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α. ΑΓΙΟΣΟΦΙΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ • Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ •

1886

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Δύο λέξεις περὶ τοῦ, ᾧ ἐχρησάμην, κειμένου.

Ἡ παροῦσα διατριβὴ ἐξήχθη ἀμέσως ἐκ τῶν ἀριστοτελείων συγγραμμάτων· οὐκ ἔσχον ἐπομένως ὑπ' ὄψει οὐδένα, ἐπεὶ οὐδεὶς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦδε ἐπραγματεύσατο.

Εἰ καὶ περιορίσθην κυρίως ἐν τοῖς γνησίοις ἀριστοτελικοῖς κειμένοις, ὅμως οὐκ ἀπηξίωσα προσοχῆς καὶ τὰ ὑπὸ τῶν κριτικῶν ὡς νόθα θεωρούμενα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐμὴν ἀκράδαντον πίστιν οἱ ταῦτα συγγραψάμενοι καὶ τῷ Ἀριστοτέλει ἀποδόντες τετηρήκασιν τὸ ἐπ' αὐτοῖς αὐστηρῶς, ἵνα τοῖς ἐπιγιγνομένοις πιστοὶ γένωνται, τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ κατ' ἀνάγκην. Ταῦτ' ἀκριβῶς ῥητέον καὶ περὶ τῶν συλλογῶν τῶν ἀριστοτελείων συγγραφῶν, οἱ ἀπεδίδοσαν σύγγραμμά τι τῷ Ἀριστοτέλει, εἰ καθ' ὕλην τε καὶ εἶδος ἐδόκει αὐτοῖς Ἀριστοτέλους εἶναι. Ὅτι ὅμως καὶ τούτων κάκινων ὑπεξέφυγον ἐνιαχοῦ παρεκδρομαί, αἱ αὐτοῦς τοῖς κριτικοῖς καὶ προδιδόασιν, εἴτε ἀναχρονισμοὺς ἀφορῶσαι εἴτε ἐσθ' ὅτε καὶ σύγχυσιν ἀρχῶν, οὐδεὶς ἄν, οἶμαι, ἀρνήσαιτο μεμνημένος πως ὢν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῆς ιστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως.

Ἐκδόσει δ' ἐχρησάμην τῇ τῆς *ex recens. I. Bekkeri* βερολινείου Ἀκαδημίας 1831—70.

Ἐν Ἰένῃ, τῇ 2 Αὐγούστου 1885.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΑΓΙΟΣΟΦΙΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΘΕΩΡΙΑ

Περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν διαφορῶν
τῶν ἀνθρώπων.

§ 1.

Πρὶν προβῆναι με εἰς τὸ κύριον τῆς παρούσης διατριβῆς θέμα, θεωρῶ ἐπιβεβηκώς προτάξαι ὀλίγα τινὰ ἐν προοιμίῳ περὶ ἀνθρώπου κατὰ τὰς ἀριστοτελείους ἀρχάς.

§ 2.

Ὁ Ἀριστοτέλης οὖν θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὡς ζῶον συνεστηκὸς ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, καὶ τὴν μὲν ψυχὴν ὡς φύσει ἄρχουσαν, τὸ δὲ σῶμα ὡς φύσει ἀρχόμενον¹. Ὁ φιλόσοφος οὐχ ὑποβιβάζει μὲν τὸν ἄνθρωπον τῶν λοιπῶν ζῴων, μάλιστα δὲ καὶ ἐξαίρει αὐτόν², οὐχ ἥττον οὐ θεωρεῖ αὐτόν ἀπολύτως τὸ ἄριστον τῶν ἐν τοῖς σύμ-
πασιν³. Ὁ ἄνθρωπος κεκτημένος ψυχὴν λογικὴν, κέκτηται καὶ τὰς ἐκ τῆς λογικῆς ταύτης οὐσίας κατ' ἀνάγκην ἀπορρεούσας ιδιότη-
τητας· διὸ ὁ αὐτός ἐστι καὶ ζῶον σοφόν⁴, καὶ ζῶον φρονιμώτα-
τον⁵, καὶ ζῶον βέλτιστον τῶν ἄλλων ζῴων⁶. Εἰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν
ζῴων κέκτηται ἴχνη τῶν περὶ τὴν ψυχὴν τρόπων, οἱ τρόποι μέντοι
οὗτοι, ὄντες σκοτεινοὶ οὐκ ἔχουσι τὰς διαφορὰς αὐτῶν τόσον φανε-
ράς, αἱ παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων⁷. Μόνον τοίνυν ἐπὶ τοῦ

1) Πολ. Α. 5. 1254. α 34. — 2) Πολ. Α. 2. 1253. α 9. — 3) Ἠθ. νικ. Ζ. 7. 1141. α. 34. — 4) Περὶ κόσμ. 3. 392. 6. 18. — 5) Προβλ. Λ 3. 955. 6. 4. — 6) Ἠθ. νικ. Ζ. 7. 1141. α. 34. — 7) Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία Θ. 1. 588. α. 18. 25. >

ἀνθρώπου παρατηροῦνται ἐναργῶς αἱ διαφοραὶ τῶν τρόπων τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅς κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν διάκειται βέλτιστα¹. Διὸ προκειμένου κρίναι περὶ ἠθικοῦ ἀνθρώπου δεῖ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις². Πολλάκις γὰρ παρατηρεῖ τις ἀνθρώπους μόνον κατὰ τὴν μορφήν τῶν λοιπῶν ζώων διαφέροντας· ὡς ἐκεῖνα γὰρ ἐνδίδωσι τῷ ὀρμεμφύτῳ αὐτῶν καὶ οὐδεμίᾳ δύναμις αὐτὰ ἀναχετίσαι οἷα τ' ἔστιν ἢ ἡ βία μόνη, οὕτω καὶ οὗτοι ἐνδιδόασιν ταῖς κλίσεσι καὶ ὀρμαῖς αὐτῶν οὐδεμιᾶ ἄλλῃ δυνάμει ὑπείκοντες ἢ τῇ ἀνάγκῃ καὶ τῇ βίᾳ δίκην ὑποζυγίων³. παρὰ τοῖς τοιούτοις, φαίη τις ἂν, οὐδὲν συνήθως διαφέρει ἕτερον ἑτέρου καὶ δὴ πόρρω ἂν εἶησαν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι⁴.

Ἄλλὰ μέντοι ὁμολογητέον, ὅτι οἰαδῆποτε καὶ ἢ ἡ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, οἰαδῆποτε ἢ ἡ ἀγωγή καὶ ἢ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτοῦ, οἰαδῆποτε τάξει τῶν ἀνθρώπων καὶ ἢ ἀνήκῃ, ὁ ἀνθρώπος πέφυκε μᾶλλον πρὸς τὰς ἡδονάς, διὸ καὶ εὐκατάφορός ἐστι πρὸς ἀκολασίαν ἢ πρὸς κοσμιότητα⁵.

Ὁ ἀνθρώπος ὡς λογικόν, καθ' ἃ εἴρηται, καὶ μόνον βουλευτικόν⁶ ἐστὶ φρονιμώτατον τῶν λοιπῶν ζώων· ἐκ τῆς ιδιότητος δὲ ταύτης πηγάζει καὶ τὸ φύσει πολιτικόν καὶ συνδυαστικόν αὐτοῦ⁷, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον προῖόν τῆς φύσεως· ἐπεὶ δ' οὐδαμοῦ καὶ οὐκ ἄλλως οἷόν τ' ἂν ἦν διὰ κανόνος ἔχειν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ ρυθμίσει τὰς ἐκ ταύτης ρεούσας κλίσεις καὶ τάσεις ἢ ἐν τῇ πολιτείᾳ συνήσθετο τὴν ἀπόλυτον ταύτης ἀναγκαιότητα· ὥστε ἢ ἡ πολιτεία ἐστὶν ἀναγκαῖον προῖόν τοῦ λόγου καὶ ἐντεῦθεν ἐκπαιδευτήριον, ἐνθα πραγματοῦνται αἱ ἀπαιτήσεις αἱ κατ' ἀνάγκην πηγάζουσαι ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς φρονήσεως. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄρα διὰ κανόνος ἄγεται καὶ ρυθμίζεται κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ λόγου καὶ τῆς φρονήσεως

1) Πολ. Α. 5. 1254. α. 37. — 2) Πολ. Α. 5. 1254. α. 36. — 3) Ἡθ. νικ. Κ. 10. 1179. β. 29. — 4) Ἡθ. νικ. Γ. 14. 1119. α. 9. — 5) Ἡθ. νικ. Β. 8. 1109. α. 44. — 6) Περὶ τὰ ζῷα Ἱστορ. Α. 1. 488. β. 24. — 7) Ἡθ. νικ. Ι. 9. 1169. β. 18. Θ. 14. 1162. α. 17.

ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ τὰ αὐτῇ πεφυκότα πάθη. Ὡς ὄργανον δὲ καὶ μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συμβάλλεται ὁ νόμος¹, τὸ ἔθος καὶ ἡ διδασκαλία². Περὶ τῆς δυνάμεως δὲ τῶν τριῶν τούτων εἰς ἠθικὴν διάπλασιν μέσων οὐδεὶς ἄν, οἶμαι, ἀμφιβάλοι· ὁ νόμος καὶ ἡ διδασκαλία συμβάλλουσι τὰ μέγιστα τῷ ἔθει, οὔτινος ἢ ἠθικῆ ἀρετῆ εἶη ἄν ἄμεσον προϊόν· ὁ μὲν διατάττων καὶ ἀπαγορεύων, ἡ δὲ προτρέπουσα καὶ ἀποτρέπουσα· οὕτω δ' ἐπιτυγχάνεται τὸ ἀποτελεσμα τοῦ ἔθους, οὔτινος τὴν δυνάμιν ἀνομολογεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ λέγειν «οὐ μικρὸν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπαν, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν»³.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἔστιν οὔτε κακὸς οὔτ' αὖ ἀγαθός, αὐτὸς ἔστιν ἀπλοῦν τι ζῶον ἐπιδεκτικὸν ἀμφοτέρων, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς ἀρετὰς καὶ κακίας μόνον δυνάμει. Ὡστε αἱ ιδιότητες αὗται οὐκ ἐγγίγνονται αὐτῷ οὔτε φύσει οὔδ' αὖ παρὰ φύσιν. Ἐὰν διαταχθῇ καὶ διδαχθῇ ἐγκαίρως καὶ προσηκόντως τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν πράξαι, δύναται ἀναπτύξαι τὴν ιδιότητα ἐκείνην τὴν τέως μόνον δυνάμει ἐν αὐτῷ διατελοῦσαν καὶ τελειοποιῆσαι καὶ διὰ τοῦ ἔθους παιῆσαι αὐτὴν εἰς ἀρετὴν⁴, καὶ οὕτως ἀποβῆναι τὸ βέλτιστον καὶ φρονιμώτατον τῶν ζώων⁵. Ἐὰν δὲ τὸναντίον εἴτε ἀφ' ἑαυτοῦ εἴτε διὰ κακοῦ τινος παραδείγματος, διεγερθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ κακὴ τις ιδιότης, ἥπερ τέως διετέλει ἐν αὐτῷ, ἅτε δυνάμει, ἄγνωστος, τελειοῦται καὶ οὕτω διὰ τοῦ ἔθους γίγνεται εἰς κακίαν, καὶ οὕτως ἀποβαίνει τὸ μωρότατον καὶ χείριστον πάντων⁶, καὶ δὴ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος διεφθαρμένος μυριοπλάσια κακὰ ποιήσειεν ἄν θηρίου⁷. Ὡς ἴδοι τις ἄν, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἠθικῶς ἔστι διπλοῦς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν ὑπόστασιν. Ὡν φύσει λογικός, καὶ φρονιμώτατος, φύσει συνδυαστικός καὶ κοινωνικός, ἢν χωρισθῇ νόμου καὶ

1) Ἡθ. νικ. Β. 1. 1103. β 3. — 2) Ἡθ. νικ. Β. 1. 1103. α 14 - 19. καὶ β 12 - 14. Πολ. Η. 14. 1333. α 12 - 15. — 3) Ἡθ. νικ. Β. 1. 1103. β 23. — 4) Ἡθ. νικ. Β. 1. 1103. — 5) Πολ. Α. 2. 1253. α 33. — 6) Πολ. Α. 2. 1253. α 31 - 38. — 7) Ἡθ. νικ. Ζ. 7. 1150. α 7.

δίκης ἀποθηριούται τελέως καὶ ἀποβαίνει ἀνοσιώτατον καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον¹. Τὸ πᾶν ἄρα ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν ἀρετῶν· οὐκοῦν αὐτόδηλον τίνες ἰδιότητες ἀναπτύσσονται τοῖς ζῶσιν ἀνειμένως, κακουργούσιν ἢ ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγουσιν², τοῖς ἀποπτύσασιν πάντα χαλινὸν σωφροσύνης καὶ βαίνουσιν ἀκατασχέτως κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν φαύλων καὶ μοχθηρῶν καὶ αἰσχυρῶν παθῶν αὐτῶν· οἱ τοιοῦτοι ἀποπτύσαντες ἅπαξ διὰ παντός τὸν σωτήρα λόγον διὰ κανόνος ἄγουσι τὰς ἐαυτῶν πράξεις δι' ἠθῶν καὶ παθῶν φαύλων καὶ μοχθηρῶν· διὸ τὰ ἀποτελέσματα ἔπεται συνέπεστατα, ἃ ἐστὶ δόξαι τε καὶ ἐπιθυμῖαι ἀκόλαστοι καὶ φαῦλαι³.

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰδηλον γίγνεται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκρούει τὴν δόξαν τῶν νομιζόντων, ὅτι ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις φύσει· καὶ γὰρ δίκαιοι, φασὶν οἱ οὕτω δοξάζοντες, καὶ σωφρονικοὶ καὶ ἀνδρεῖοι καὶ τᾶλλα ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς⁴, ἀποκρούει δὲ ταύτην ὡς ἀντικειμένην αὐτοῖς γε τοῖς πράγμασι· ναὶ μὲν οἱ ἄνθρωποι, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, εἰσὶ δυνατοὶ φύσει καὶ πεφύκασι πρὸς τᾶληθές⁵, ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ ὅμως οὐκ εἰσὶ φύσει⁶, κέκτηνται μὲν τὰς ἰδιότητας ταύτας, ὡς ἐλέχθη, ἐν ἑαυτοῖς ἀλλὰ δυνάμει μόνον. Ὡστε τὸ πρῶτόν ἐστὶν ἐκ τῶν προτέρων καὶ προσὸν φυσικόν, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ προῖὸν τοῦ ἔθους.

Λέγων δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οἱ ἄνθρωποι πεφύκασιν ἄλλοι πρὸς ἄλλα ὡς τοῦτο γίγνεται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης τῆς γιγνομένης περὶ αὐτούς⁷. Καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαλλάσσει οὐ μικρὸν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· τοὺς μὲν γὰρ τέρπει, τοὺς δὲ λυπεῖ, καὶ

---

1) Ἡθ. νικ. Γ. 13. 1118. 6 2 - 4. Πολ. Α. 2. 1253. α 31 - 38. πρβλ. Γ. 16. 1287. α 28 - 30. — 2) Ἡθ. νικ. Γ. 7. 1114. α 4 - 6. — 3) Ρητ. Α. 10. 1369. α 15 - 24. — 4) Ἡθικ. νικ. Ζ. 13. 1144. 6 4 - 6. — 5) Ρητ. Α. 4. 1355. α 15 - 17. — 6) Ἡθ. νικ. Β. 4. 1106. α 9 - 10. — 7) Ἡθ. νικ. Β. 9. 1109. 6 1 - 5

τοῖς μὲν λυπηρὸν καὶ μισητὸν ἐστὶ, τοῖς δὲ ἡδύ καὶ φιλητὸν¹. Καὶ τὸ ἀνωτέρω, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πεφύκασιν μᾶλλον πρὸς τὰς ἡδονάς, διὸ καὶ εὐκατάφοροί εἰσι πρὸς ἀκολασίαν ἢ πρὸς κοσμιότητα, νοεῖ τὸν διάφορον ὀργανισμόν τῶν ἀνθρώπων διατεθειμένον οὕτως ἢ οὕτω, καὶ οὐχ ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰσι φύσει κακοὶ ἢ ἀγαθοί². "Οθεν ὁ ἄνθρωπος χρήζει ἀπαραιτήτως καὶ νόμου καὶ ἔθους καὶ διδασκαλίας, ὡς εἴρηται³, ἵνα παιδαγωγηθεὶς καὶ προσηκόντως ἀναπτύξας μὲν τὰς ἐν αὐτῷ ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς ἀρετάς, καὶ ὅσον αὐτῷ ἐφικτὸν αὐτὰς τελειοποιήσας, ἀποπνίξας δὲ τὰς ἐναντίας κακίας, φέρῃ ἐπαξίως τὴν ἐπωνυμίαν ἄνθρωπος· εἰ μὴ γὰρ οὕτως εἶχε, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγένοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ⁴.

Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειάν φησι μαρτυρεῖ ἐναργῶς ἔτι καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς.⁵ Αὐτοὶ γὰρ ὡς σοφοὶ καὶ ἔμπειροι γινώσκουσιν, ὅτι ὁμοίον τι τὸ ἔθος τῇ φύσει· ἐγγὺς γὰρ καὶ τὸ πολλάκις τῷ αἰεὶ, τὸ ἔθος δὲ τοῦ πολλάκις⁶. Οἱ νομοθέται ἔχοντες πᾶσαν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ἴσασιν, ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίγνεται⁷, ὅτι πᾶσα ψυχῆς ἕξις ἔχει τὴν φύσιν πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα, ἐφ' οἷων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων⁸, ὅτι τέλος ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ γενέσθαι ἀγαθοῖς ἢ κακοῖς, ἐπιεικέσιν ἢ φαύλοις⁹. Ἐντεῦθεν οὖν γίγνεται δῆλον, ὅτι τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως· ἡ φύσις γὰρ συνέργει ἀναντιρρήτως ταῖς προσπαθείαις καὶ ἀγῶσιν ἡμῶν ἢ τοῦναντίον παρέχει ἡμῖν δυσχερείας πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῶν ἐν ἡμῖν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν ἀρετῶν, καὶ

1) Ἡθ. νικ. Κ. 5. 1176. α 8 - 12. — 2) Πρβλ. Ἡθικ. νικ. Κ. 10. 1179. — 3) Ἡθικ. νικ. Β. 1. 1103. — 4) Ἡθικ. νικ. Β. 1. 1103. β 12 - 13. — 5) Ἡθικ. νικ. Β. 1. 1103. β 3 - 4. Α. 13. 1102. α 9 - 10. Πολ. Η 14. 1333 α 11 - 15. — 6) Ρητ. Α. 11. 1370. α 6 - 9. — 7) Ἡθικ. νικ. Β. 5. 1106 α 21 - 24. — 8) Ἡθικ. νικ. Β. 2. 1104. β 19 - 25. — 9) Ἡθικ. νικ. Γ. 7. 1113. β 1 - 14.

πρὸς κατανίκησιν τῶν ἐναντίων αὐταῖς κακιῶν, ἀλλ' οὐδὲν πλέον, πρὸς μαρτυρίαν δὲ καὶ ἐπιθεβαίωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης κεῖται ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ πλεῖστα γεγονότα.

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, οὐχ ἔπεται, ὅτι, εἰ οἱ ἄνθρωποι ἀνετρέφοντο ἐπιμελῶς καὶ ἐπαιδαγωγοῦντο ἀκριβῶς κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀνεπτύσσετο ἐν αὐτοῖς καὶ ἐτελειοῦτο πᾶσα ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀρετὴ, ἐρρυθμίζετο καὶ διὰ κανόνος ἤγετο πᾶν πάθος, καὶ οὕτως ἐγίγνοντο ἂν πάντες ἀγαθοὶ καὶ οὐ κακοί, ἐπιεικεῖς καὶ οὐ φαῦλοι¹, ἐπεὶ καὶ τούτου οὕτως ἔχοντος, ἐνδέχεται, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι τινας, οὓς παιδευθῆναι καὶ γενέσθαι σπουδαίους ἄνδρας ἀδύνατον².

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ἐξάγεται, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι φύσει εἰσὶν ἴσοι. Εἰ μὲντοι ὑπάρχουσι δούλοι καὶ ἐλεύθεροι, ὑπάρχουσι μόνον νόμῳ ἀλλ' οὐ φύσει³. Λέγων ἀλλαχοῦ δὲ ἐκ Σταγειρῶν φιλόσοφος, ὅτι εἰσὶ φύσει τινές, οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δούλοι⁴, ἐννοεῖ τὰ ἀνθρώπου μορφήν ἔχοντα ἐκεῖνα ὄντα, τὰ μόνον ἱκανὰ δίκην ὑποζυγίων ἑτέροις δουλεύειν, καὶ ἃ κοινωνεῖ λόγου τοσοῦτον μόνον, ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν· οἱ τοιοῦτοι δὴ ἠκιστα διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων, ἃ οὐκ αἰσθάνεται λόγου ἀλλ' ὑπηρετεῖ τοῖς παθήμασι δικαίως ἄρα τοὺς τοιούτους, οἱ διεστᾶσιν ὅσον ψυχὴ σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου καλεῖ φύσει δούλους⁵.

§ 3.

Περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν τῶν ἀνθρώπων.

Μετὰ τὴν σύντομον ἐκθεσιν τῆς ἀριστοτελείου δόξης περὶ ἀνθρώπου, ἐπάναγκες ἔτι ἠγοῦμαι ὀλίγ' ἄττα προσθεῖναι εἰδικώτερον

---

1) Ἠθικ. νικ. Γ. 7. 1113. β 1 · 14. — 2) Πολ. Ε. 12. 1316. α 10-11. Β. 9. 1271. α 22. — 3) Πολ. Α. 3. 1253. β 21. — 4) Πολ. Α. 5. 1255. α 1. — 5) Πολ. Α. 5. 1254. β 16 · 24.

περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἀριστοτέλειον αὐτὴν δόξαν.

Ὁ Ἀριστοτέλης οὖν διαιρεῖ τὰς ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἠθικὰς ἢτοι εἰς ἀναφερομένας εἰς τὸ ἔθος καὶ τὸν χαρακτῆρα, οἷον ἡ ἐλευθεριότης, ἡ σωφροσύνη καὶ αἱ ἐναντία ταύταις· καὶ εἰς διανοητικὰς ἢτοι εἰς ἀναφερομένας εἰς τὸν νοῦν, οἷον ἡ σοφία, ἡ σύνεσις, ἡ φρόνησις καὶ αἱ ἐναντία ταύταις.

Ὁ Ἀριστοτέλης δοξάζει, ὅτι αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ ἔχουσι τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας· διὸ χρῆζουσιν ἐμπειρίας καὶ χρόνου· αἱ δὲ ἠθικαὶ περιγίγνονται ἐξ ἔθους· καὶ ὅτι οὐδεμία τούτων ἐγγίγνεται φύσει.

Ἐν τῇ ἀναπτύξει οὖν τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν σπερμάτων τῶν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει δυνάμει ὑπαρχόντων, ἢν δοθῇ διεύθυνσις πρὸς τὸ ἀγαθόν, γεννῶνται καὶ τελειοῦνται αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταί· ἢν δὲ τὸναντίον, πρὸς τὸ κακόν, γεννῶνται καὶ τελειοῦνται αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ κακίαι. Αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταὶ βοηθοῦσιν ἀλλήλαις, ὡς καὶ αἱ ἐναντία ταύταις κακίαι. Οὕτω δ' εἰ ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία ἐν τῇ συνεργασίᾳ αὐτῶν ἐν ταῖς διὰ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης ἀγομέναις καὶ ρυθμιζομέναις πράξεσιν, εὐστοχεῖ, ἢτοι εὐρίσκει τὸ ἀναγκαῖον καὶ δίκαιον μέτρον, ἀποδοκιμαζομένης πάσης ὑπερβολῆς ἐν αὐταῖς καὶ ἐλλείψεως, ἀναπτύσσονται καὶ τελειοῦνται αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταί, εἰ δὲ τὸναντίον ἀστοχεῖ, ἢτοι οὐχ εὐρίσκει τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο μέτρον, γεννῶνται καὶ τελειοῦνται αἱ ἐναντία ταύταις κακίαι.

Ἄλλ' αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταὶ εἰσι πρὸς ἀλλήλας οὕτω συνδεδεμέναι, ὥστε τὸν ἀπ' ἀλλήλων χωρισμὸν αὐτῶν ἀδύνατον ἀποβαίνειν· ἢτοι ἡ θέσις τῶν μὲν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν θέσιν τῶν δέ· καὶ τὰνάπαλιν, ἡ ἄρσις τῶν μὲν ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως καὶ τὴν ἄρσιν τῶν δέ. Ὡστε αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι εἰσὶ γνήσιαι θυγατέρες τῶν αὐτῶν γονέων· ἀλλ' αἱ μὲν πρῶται, ὑγιῶν αὐτῶν ὄντων καὶ βέλτιστα ἐχόντων, αἱ δὲ δεύτεραι διεφθαρμένων αὐτῶν ὄντων καὶ κακῶς ἐχόντων.

Περὶ τοῦ ἀντικείμενου δὲ τούτου πραγματεύεται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ἐκτάσει ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις πλὴν τοῦ ἐβδόμου καὶ δεκάτου βιβλίου, ἐνθα πραγματεύεται ἰδίως περὶ τῆς ἡδονῆς, καὶ ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

